

מילואים למאמרי על ספר שמואל

במאמרי 'דרך התהפוכות - הרהורים על אהבה בספר שמואל ומבנה הספר' (מגדים יג [אדר תשנ"א], עמ' 55-71) השתמשתי בביטויים מסוימים שעוררו תמיהה ואי-הבנה אצל כמה מן הקוראים. יסודה של התמיהה בשיבוש מונחים, בשימוש מסחרי במלות אהבה בעברית הישראלית ובבלבול במושג "לשון נקיה". צר לי שסוחרי תועבות מצליחים לכפות עלינו התייחסות למונחים, בין עבריים בין לועזיים, שהם כה דרושים בשביל שיח רציני על העולם הפנימי של האדם. ובכן, נדבר על מונחים.

מספר ביטויים במקרא מציינים את מושג האהבה, אולם לא תמיד ניתן לעמוד בביטחון על הקשר בין המלה ובין גון המושג. "אהבה" במקרא יכולה להיות אהבת ה' לעמו (דה"ב, ט', ח) ואהבה לשמו של הקב"ה (ישעיה, נ"ו, ו), אהבת עבד לאדוניו (שמות, כ"א, ה), אהבת הורים לבניהם, אהבת איש לאשתו, אהבת אדמה (דה"ב, כ"ו, י), אהבת דעת (משלי, י"ב, א), תורה (תהלים, קי"ט, קיג) ומצוות (שם, מז), אהבת מטעמים (בראשית, כ"ז, ט), אהבת מאהבים ואהבת ידידים, ועוד הרבה. ואת כל זה מביע השורש א-ה-ב. אמנם יש גם שורשים אחרים המבטאים יחס ורגש של אהבה. אם לא נכלול את המונחים המביעים רצון (דוגמת ח-פ-פ או ח-ש-ק) אלא את המושגים המדברים על היחס בלבד, נמצא במקרא עוד שניים ואולי שלושה שורשי אהבה: ח-ב-ב (דברים, ל"ג, ג), ר-ח-ס (בקל, תהלים, י"ח, ב). מפתה, אך שרירותי, היה לקבוע מובנם המדויק של המושגים האלה על סמך הופעה יחידה בתנ"ך (אף-על-פי שיש לנו הרבה שימושים מקבילים בשפות שמיות אחרות, ובמיוחד בארמית ובלשון חז"ל). ובכל זאת, את המונח "עגבה" המופיע ביחזקאל (ופעם אחת בירמיהו) קשה לכלול בגדר אחד עם "אהבה" כיחס **נפשי** לזולת. "עגב" יותר נרדף ל"תאנה" (ירמיה, ב', כד) ול"תאוה", בהיותו שייך למישור הרצון יותר מאשר לאהבה. אבל את השורש עצמו אפשר אולי לכלול בין שורשי האהבה.

תמונה אחרת בשפה היוונית העתיקה. המלה "אהבה" מתורגמת ליוונית בשלוש מלים שונות בפסוקים "כי עזה כמֶנֶת אהבה" (שה"ש, ח', ו), "ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו" (שמו"א, כ', יז), "אהבת צדק ותשנא רשע" (תהלים מה, ח). בתרבות היוונית אפשר להבדיל, על סמך המינוח הלשוני, בין ארבעה סוגי אהבה לפחות. הגבולות לא יהיו לגמרי חדים, אולם בסך הכול ניתן למצוא הבדלים בין אהבה של **אֶגְפָּה** לבין אהבה של **פיליאה** או אהבה של **סטורגה** או אהבה של **ארוס**. יש שורה ארוכה של מחקרים אשר נכתבו על השוני הפילוסופי בין סוגי האהבה, ובמיוחד על המבדיל בין **אֶגְפָּה** ו**ארוס**. אבי מורי, שרוב הבנתו ממנו, לימדני שישנם ארבעה מינים של אהבה בנפש האדם, והסתמך בזה על הלשון היוונית: **אֶגְפָּה** שהיא אהבה שאינה תלויה בדבר, **פיליאה** שהיא האהבה הטבעית של הנפש כלפי הזולת, הנובעת מעצמה גולמית של חיי הנפש, אהבה **סטורגית** המקשרת נפשות לצרור חיים, ואהבה **ארוטית** המבטאת את עצמיות של האדם ומאשרת את מובדלותו. שימוש במושגים יווניים יכול להיות קיצור-דרך, כעין תווית

לתיאור סוגים אלו. אשמח אם ניתן יהיה למצוא תמורה עברית לכל מושג. לדוגמה, את האקוויוולנט העברי למושג **אגפה** היווני אפשר היה לגזור מן השורש ר-ח-ם, כי אף בו יש שילוב של אהבה וחמלה; אהבה "פילית" היא בודאי "חיבה". ל"ארוס" אין מלה מתאימה בעברית.

אצל אפלטון, **ארוס** הוא סוג האהבה הנעלה ביותר, האהבה האידיאלית, המופשטת מכל חומריות, המוציאה את האדם מתוך עצמו חוצה, אל שכליותו. הפילוסופים אשר ניקו מאפלטון והלכו בעקבותיו השתמשו במונח זה במובן עוד יותר מיסטי ומופשט מכל זיקה לחושים. **ארוס** מופיע כאהבת היופי הרוחנית ביותר. אריסטו, לעומת זה, ראה את **ארוס** ככוח קוסמי, השולט בעולם ומזכה את כל היקום בתנועה מסודרת. אהבה כאגפה ביוונית יורשת את **ארוס** במהלך הדורות בתור ביטוי לאהבה רוחנית, למרות שרבים בין החוקרים הנגידו את השתיים. **אגפה** מופיעה תדיר בתרגום השבעים כתרגום המלה **אהבה**, ומשם נכנסה לספרות היהודית ההלניסטית ולספרות הנוצרית. פילון הוא הראשון אשר עימת מפורשות את **אגפה** - "האהבה היהודית" - ואת **ארוס**, "האהבה היוונית". המחקר הפילולוגי והתיאולוגי מניח שאגפה (בטקסטים היותר מאוחרים) היא אהבה "מרוממת מגבוה", לעתים קרובות אהבת האל לאדם (כאשר **ארוס** מזומן לבטא אהבת אדם לאל); זו אהבה בוחרת, נותנת ורוחמת, אהבה שאינה תלויה בדבר. אהבה ארוטית מבוססת על הדחף לצאת מתוך עצמו, לכן היא קשורה ליופי; אבל היא מתרכזת בעצמה ואינה דואגת לאחר. יש זיקה בינה לבין מיסטיקה והאקסטזה המיסטית. לא פעם מושגים ארוטיים באסכולות פילוסופיות ודתיות שונות מתארים פגישה עם העל-טבעי והעל-חوشي. מכל מקום, ברור ששני המונחים האלה - **אגפה וארוס** - מתכוונים לסוג מסוים של יחס נפשי או של חיים נפשיים (לא גופניים!), אפילו של חוויה רוחנית, אך לא לרצייה או לתאוה. כל זה בתרבות המערב. ואילו בשפה העברית "ארוטי" מסמן את הרמה התחתונה של אהבה, "אהבת בשרים" - אבל בכל זאת אהבה (יחס), יותר מאשר עגבה. במאמרי הנזכר השתמשתי במושג "אהבה ארוטית" במובן של אהבה דווקא, כלומר יחס אישי מסוים (ולא תשוקה), אמנם יחס הניזון מן החושים, מן היופי החיצוני, לעומת "אהבת נפש" השואפת להתאחדות נפשית, או אהבה משפחתית הניזונה מקשרי קרבה. השתמשתי במונח זה כי אין מונח אחר לבטא תופעה נפשית זו, ולא על מנת לפגוע, חלילה, לא בדמותו של דוד ולא ברגישותם של הקוראים. הזכרתי גם שנאה ארוטית - תופעה נפשית אחרת, חשובה לא פחות (למשל, להסבר של סדיזם). לדאבוני, בעגה הישראלית דהאינדא הועבר המושג **ארוס**, מטעמי בצע גרידא, מתחום היחס האישי לתחום התאוות הבלתי-אישיות, ומובנו של "ארוטי" נעשה 'מייחס'. אך יש להזכיר שבשימוש זה הביטוי "ארוטי" הוא-הוא דווקא לשון נקיה במקום לשון ההמון. לשון אחר, בשימוש הזה **ארוס** הוא לשון נקיה למה שהיוונים קראו **פורנוס** - זנות, זימה. אינני חושב שהשיבוש הזה צריך להכריע את יחסנו למושגים בעלי מובן קבוע בתרבות. דווקא ספר שמואל, כמשתמע ברורות ממאמרי, הינו ביקורתי מאוד כלפי אהבה ארוטית (ההופכת בקלות לשנאה ודורשת כפרה באחריות אישית), אך בכל זאת הריהי סוג של אהבה ולא תאוה. ספר שמואל כלל אינו מדבר על עגבים, אלא על סוגים שונים של אהבה, ובכך עסק מאמרי.